

CONSIDERAȚII ȘI NOTE ARHEOLOGICE ASUPRA LOCUINȚEI DIN SECOLELE XIV – XV LA DUNĂREA DE JOS*

Aristide ȘTEFĂNESCU

Secolul a X-lea a readus autoritatea bizantină¹ la Dunărea de Jos, întărind statutul zonei, de provincie și continuând ampla infuzie romano-bizantină.

După vremuri de liniște și de avânt la Dunărea de Jos, de apariție a unor orașe și porturi de important trafic, vremurile grele au revenit. Liniștea, element atât de puțin obișnuit pe aceste locuri, n-a durat prea mult. Nici Imperiul Bizantin nu mai era cel de odinioară. N-a avut forța să-și extindă stăpânirea asupra romanității de dincolo de Dunăre. Influența acestui act s-a răspândit tradițional și asupra zonei de est a Câmpiei Române, pe căile obișnuite, prin cunoscute vaduri, prin legăturile interumane existente, și de comerț, pe drumurile ce traversau câmpia.

Slăbirea politică a Imperiului Bizantin, lovit de valurile migratoare, stabilite uneori chiar în interiorul granițelor imperiale, a dus la formule de organizare autonomă a zonelor de la Dunărea de Jos. Aici, în secolul al XIV-lea, s-a consolidat un stat independent al Dobrogei aflat în opoziție cu imperiul².

În secolul al XIII-lea Europa a cunoscut un nou pericol, așa cum nu mai cunoscuse de la invazia hunilor (sec. IV). Noul adversar era mult mai puternic, mai organizat și cu o mobilitate uluitoare. Porniți din Extremul Orient, mongolii n-au întâmpinat rezistențe de natură să-i întârzie până au ajuns în zona Carpaților. După ce au zdrobit forțele cumanilor aliați cu rușii la Kalga, tătarii mongoli nu s-au mai oprit din drumul lor pustiitor nici în 1226, atunci când s-a stins din viață marele lor conducător Gingis Han. Ogodai a preluat conducerea forțelor din est, în timp ce Batu Han și-a continuat năvala spre vest.

În 1241 Europa a fost izbită de o armată formidabilă numărând 150.000/250.000 de oameni, de o mobilitate căreia nu-i putea face față nici o armată medievală europeană. Apoi ajunge aici aureolată de victoriile obținute, dar și cu renumele de forță necruțătoare, în urma căreia nu rămânea decât cenușa.

* Comunicare expusă la Sesiunea științifică anuală "Pontica 2000", organizată de Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, 28-29 noiembrie 2000.

1. Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, 1998, p. 145.

2. Andrei Oțetea și colectiv, *Istoria poporului român*, București, p. 128.

După zdrobirea Rusiei, ce opunea uraganului mongol forțele cnezatelor, a urmat apoi zona Poloniei. În fața Carpaților nordici puhoiul tătăresc s-a ramificat³. O parte a pătruns spre Silezia și Germania, izbind forțele germane, pe care le-a înfrânt la Liegnitz.

Cea de-a doua aripă, condusă de Batu Han, a fost abătută asupra Țărilor Române și a Ungariei. Canalizată prin patru șuvoaie, ea a zdrobit oastea maghiară, pârjolind și teritoriile românești Transilvania, Țara Bârsei, Sibiul, Muntenia, traversând întreg spațiul până la Severin.

Șocul suferit de Ungaria în urma înfrângerii de la vărsarea râului Sajo în Tisa, pe lângă faptul că a întrerupt procesul de consolidare a suzeranității maghiare pentru mult timp⁴, a silit regalitatea să apeleze la modestele forțe militare ale popoarelor din aria sa de dominație și hegemonie, între care se aflau și românii.

Privilegiul regal din 1247 stabilea și cooperarea țărilor lui Litovoi și Seneslau, pe care o datorau ordinului cavalerilor ioaniți instalați la Dunărea de Jos, la Severin⁵. Aceleași acte dau imaginea scăderii influenței regatului în spațiul extracarpatic, în care de o protecție nici nu putea fi vorba. Organizarea statului propriu, de către români și scoaterea Câmpulungului din sfera autorității maghiare și împingerea pericolului tătăresc, a recorelat relațiile Țării Românești cu regatul Ungariei. Se întrerupea drumul comercial, care lega Transilvania cu Dunărea de Jos și cu Marea Neagră și, în ultimă instanță, era problema stăpânirii gurilor Dunării și a Mării Negre, la care aspira regalitatea maghiară.

Credem că nu greșim acordând acestui drum o importanță deosebită, în ceea ce privește atât circulația românească, cât și cea europeană. Insistăm asupra acestui factor de unire a românilor pentru a concluziona că realitățile dobrogene nu puteau fi necunoscute locuitorilor din așezările de pe malul stâng al Dunării.

Compromisul din 1368 dintre Vladislav I Vlaicu și coroana Ungariei⁶, oferă o imagine asupra circulației dintr-o parte în alta a Dunării și mai departe, până în Transilvania. Pe lângă marile cantități de mărfuri, a peștelui și a celorlalte, trebuie văzuți și numeroșii însoțitori, purtători ai elementelor de cultură și civilizație.

Trebuie să admitem, că la acea dată Dobrogea și linia Dunării se aflau la un nivel de civilizație avansat față de cel al Câmpiei Române. În secolul al XIV-lea avea orașe mari, semnalate și de călătorii străini. În 1321, Abulfeda amintea câteva orașe mari, reținând că Isaceea, de pe Dunăre, la acea dată, făcea parte din Țara Valahilor⁷. Credem că această apartenență trebuie privită mai mult ca o recunoaștere a autohtonilor locuitori și ca o cunoaștere a fenomenului urban și de către locuitorii din afara fostei provincii a Imperiului Bizantin.

În Dobrogea, la malul mării, continuând tradiția orașelor antice, Constanța era oraș relativ mare în secolul al XV-lea, deși până în secolul XVI orașul era considerat sărac⁸. În zona sa centrală, locuințe de suprafață cu temelii din piatră și suprastructura din lemn se construiseră încă din cel de-al XIII-lea veac. Mai putem aminti Babadagul, unde după 1260 funcționa, cu acordul împăratului, o colonie tiurcică sub oblăduirea

3. Lucian Predescu, *Enciclopedia României*, București, 1999, p. 36.

4. Andrei Oțetea și colaboratorii, *op. cit.*, p. 122.

5. *Ibidem*.

6. Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *op. cit.*, p. 156-157.

7. Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria Românilor dintre Dunăre și Mare*, București, 1979, p. 177.

înțeleptului Sarâ Saltuk Baba⁹. Prin moartea sa la 17 mai 1304, Babadagul devenea primul oraș turcesc european folosit ca loc de pelerinaj pentru musulmani.

Locuințe de suprafață, bine întocmite, cu pereții având blocuri de piatră la bază și suprastructura din lemn sau paiantă erau locuite și în secolele XIV-XV.

Casele cetății de pe malul Dunării, în fața Târgului de Floci, de la Hârșova, foloseau ca materiale în paianta pereților și cărămizi sau tegule romane, desprinse din construcțiile mai vechi. Spre faleză Dunării aceste locuințe se așterneau direct pe stâncă, după ce se amenaja podeaua, marcând locuințe de 10 – 12 m.p. Pereții acestora, de cele mai multe ori aveau la bază bolovani de piatră de carieră.

Dar pentru secolele XIII-XV, probabil, orașul cu cea mai trepidantă existență de la Dunăre, a fost cel ce a funcționat în insula Păcuiul lui Soare¹⁰, identificat uneori cu legendara Vicina. Fusesse oraș-cetate construit după reinstalarea autorității romano-bizantine la Dunărea de Jos în secolul al X-lea¹¹. În 1285 orașul a fost pârjolit de tătari. Refăcută după un scurt interval, așezarea urbană de aici a funcționat până pe la 1421-1422 când, năruită, așezarea s-a pulverizat¹². Până acum au fost cercetate aproape 50 de locuințe de suprafață¹³.

Mulțimea acestora a fost determinată de factorul geoclimatic, abundența lemnului din ostrov și regimul de umiditate în sol; ele au impus acest tip de locuință, factorul economic fiind mai puțin important. Casele cercetate la Păcuiul lui Soare, de formă relativ rectangulară, cu o singură încăpere, măsurau 10 – 14 m.p. Pereții aveau la bază blocuri de piatră, partea superioară fiind cel mai adesea din paiantă. Un număr restâns de astfel de case au prezentat indicii ale compartimentării spațiului în două încăperi. În cazul acestora, suprafața construită era de 18-20 m.p. Compartimentarea cuprindea o cameră de locuit și o tindă, sau o prispă¹⁴. Remarcăm, așadar, că și în acest caz, o încăpere servea pentru locuit, cealaltă fiind de interes secundar.

Am insistat asupra acestui tip de locuință de la Păcuiul lui Soare, pentru că el nu putea fi necunoscut în Câmpia Română, de alături, dar a rămas numai accidental întâlnit pentru secolele XIV – XV.

Locuința adâncită era o practică general răspândită și adesea legată de locuința tradițională autohtonă, populației autohtone fiindu-i atribuită cu precădere, fie că este vorba de orașe sau sate.

La Isaccea, lângă "pontorul Vechi", alături de locuințele de suprafață, în secolele XIII-XIV, erau amenajate și locuințe adâncite¹⁵. Locuințele adâncite amenajate la Hârșova în secolele XV-XVI, erau săpate în partea de nord a promontoriului, până la 1 m adâncime, la faleză fiind amenajate mai cu seamă locuințe de suprafață. Prin descoperirile de la Niculițel, locuințele adâncite își dovedesc o îndelungată practică. S-ar părea că nu lipsesc din nici o așezare. Numărul mai mic al acestora la Păcuiul lui Soare a fost, cu siguranță, determinat de umiditatea terenului.

Revenind asupra rolului jucat de orașul de pe Dunăre, nu putem să nu atragem

8. G. Gane, *Magazin Istoric*, VI, 3(60) martie 1972, p. 41-42.

9. Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 94.

10. Petre Diaconu, Silvia Baraschi, *Păcuiul lui Soare, II, Așezarea medievală*, București, 1977, p. 11.

11. Andrei Oțetea și colectiv, *op. cit.*, p. 112.

12. Petre Diaconu, Silvia Baraschi, *op. cit.*, p. 10.

13. *Ibidem*, p. 12-16.

14. *Ibidem*, p. 16.

15. *Ibidem*, p. 9.

atenția asupra influenței pe care o avea asupra unei mari părți din Câmpia Română. Prin resursele sale, prin meseriași ce-i adăpostea, Păcuiul lui Soare era unul din centrele de producție și de schimb în jurul cărora gravitau sate de pe ambele maluri ale Dunării. Influența sa era puternică, resimțindu-se la mare distanță, în satele de pe Mostiștea și la București, în bazinul mijlociu al Argeșului și mai departe.

Pentru locuitorii malului stâng al Dunării, năvala mongolă a produs efecte ce au depășit inchipuirea prin cruzimea lor. Ca pretutindeni, pârjolirea așezărilor și violența au fost caracteristice. Credem că în așezări jaful și pârjolul a pornit de la locuințele de suprafață, care se puteau observa de la depărtare. Acesta ar putea fi un motiv pentru care o bună bucată de vreme, tipul de locuință de suprafață a fost asociat nesiguranței.

Hoardele tătarăști au cantonat o vreme pe teritoriul din stânga Dunării. Știm că șederea n-a fost niciodată asociată protecției, siguranței și prosperității. Din fericire, n-a fost nici prea lungă. Și totuși, memoria toponimică a consemnat unele așezări sau locuri: Tătarca în Covurlui, Tatar Bunar în Basarabia, Tătărăși, Pasul Tătarului în Dâmbovița, Tătărani în Prahova și Dâmbovița Tătărani în Olt, Dealul Tătărenilor lângă Iași, Tătarul în Râmnicul Sărat, Lacul Tătarului la Plătărești, Ostrovul Tătarului, lângă Chilia, Valea Colciacului sau Colceagului la Bălăceanca și Vidra¹⁶, lângă București. Cu siguranță, unele din așezările în care au stărut o vreme tătarii erau formule de izolare a lor de către autohtoni¹⁷, dar în multe altele, elementul autohton s-a împletit cu cel mongol.

Față de această realitate și de faptul că partea de est a câmpiei, de pe malul stâng al Dunării, trăia într-un contact permanent cu lumea romano-bizantină din Dobrogea, remarcăm că în această zonă și în centrele acesteia, cunoscute în secolele XIV-XV, s-a folosit pentru locuit, aproape exclusiv, locuința adâncită, cu o singură încăpere. Este cazul mării așezări cvasiorășenești de la Coconi, sau al celor mai depărtate, din zona actuală a Bucureștilor, de la Străulești – Măicănești, Vârteju – București, Mănești – Buftea. În această parte a țării, din cât s-a cercetat până acum, pare să se fi păstrat din tradiția etapelor anterioare și locuința de suprafață. La Sucidava așezarea românească din secolele XIII-XIV a păstrat, preponderent, locuința de suprafață¹⁸, de tipul mai vechi al celor de la Dinogetia, sau contemporane, de la Păcuiul lui Soare. Temelia acestor case era din piatră¹⁹.

La Coconi 74 de locuințe sunt săpate în pământ, între 0,30 și 1,85 m. Acesta pare să fie tipul caracteristic.

Față de perioadele anterioare, locuințele adâncite din secolele XIV-XV sunt mai puțin spațioase, cele mai mici fiind de circa 9 m.p; cele mijlocii măsoară circa 15 m.p., iar cele mai mari 36,60 m.p.²¹.

Locuințele cercetate la Coconi (jud. Călărași) amintesc tradiția locuințelor din secolele VIII – XII de la Dinogetia, Dridu și Bucov, din așezările situate pe un mal sau celălalt al Dunării.

Pentru centrul Câmpiei Dunării consemnăm doar, ca pe un caz izolat, situația de

16. Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, București, 1979, p. 39.

17. Ion Donat, *Studii*, IX, 1958, 6, p. 83.

18. Dumitru Tudor, E. Bujor, Ana Matrosenco, *Materiale*, VII, 1961, p. 477.

19. Nicolae Constantinescu, *Coconi. Un sat din Câmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrân*, București, 1972, p. 50.

20. *Ibidem*, p. 36-43.

21. *Ibidem*.

la Dulceanca – Teleorman, unde, alături de locuințe adâncite a fost cercetată și o locuință de suprafață, datată în a doua jumătate a secolului al XIV-lea.

Această situație ne determină să apreciem că tipul de locuință de suprafață nu le era necunoscut autohtonilor. Acesta putea funcționa concomitent cu tipul de locuință adâncită. Dar motive pe care le bănuim doar, în acest stadiu al cercetărilor, i-au determinat pe localnici să considere casa mai puțin sigură, iar refacerea mai costisitoare decât amenajarea unei locuințe adâncite, cu mai multe șanse de a scăpa neobservată jefuitorilor incendiatori, sau conservând inventarul interior în condiții mai bune, chiar în cazul prădalnicelor raiduri.

Autohtonii câmpiei au reînnoțit tradiția casei de suprafață în a doua jumătate a secolului al XV-lea și cu precădere în secolul al XVI-lea, cu tendința lentă dar clară de a se generaliza. În aceste condiții a continuat, multă vreme, să coexiste alături de locuințele adâncite.

Pentru secolele XIV–XV, cele două tipuri de locuințe nu puteau oferi prea mare varietate de condiții, fiind relativ asemănătoare. Atât ca dimensiuni, cât și din punct de vedere al confortului, nu existau deosebiri semnificative. Poate doar lumina zilei, aerul bun și mai lesnicioasa evacuare a fumului să fi fost plusul de facilități oferite de locuința de suprafață, în raport cu locuința adâncită.

Indiferent de tipul de locuință, identificăm prin vestigiile acestora, o populație sedentară, de factură autohtonă, cu o bună cunoaștere a condițiilor geoclimatice a fiecărei așezări.

Nu putem vorbi de inițiative constructive, după planuri pretențioase, ci de locuințe de profund caracter utilitar, valorificând materiale, experiență, realizate de meșteșugarii locali, care aveau soluții pentru fiecare așezare în parte.

Ambele tipuri de locuințe dovedesc caracterul permanent, de un puternic conservatorism al locuitorilor ambelor maluri ale Dunării. Tradiția, transmisă direct, pare să fie o caracteristică ce se adaugă temeiniciei cu care au fost amenajate și reamenajate de multe ori, ambele tipuri reflectând preluări de tehnici și chiar de proprietăți.

Prin experiența centrelor dobrogene, autohtonii au cunoscut și au venit în contact și cu tehnici și tipuri de construcții mai avansate. Era cunoscută și casa mai confortabilă, de tip mediteranean și bizantin, dar tradiția locală a fost mai puternică.

Locuința autohtonă a continuat în formele sale, pentru că era mai adaptată condițiilor geografice, era mai ușor de construit, materialele existente în teren erau mai potrivite și, nu în ultimul rând, era mai puțin expusă.

Secolul XIV-XV a corespuns și unui avânt demografic în Câmpia Română și la Dunărea de Jos, de accelerare a unor procese istorice lente – apariția orașelor.

Ambele tipuri au o veche tradiție și marchează, prin vestigiile lor, o populație cu temeinice ocupații legate de resursele zonale – agricole, putându-se vorbi chiar de prosperitate și siguranță, la nivelul secolelor XIV-XV.

ARCHÄOLOGISCHE BETRACHTUNGEN UND BEMERKUNGEN ÜBER DIE WOHNUNG AUS DEN JH. 14 - 15 AN DER UNTEREN DONAU

Zusammenfassung

Der Verfasser führt die wichtigsten Wohnungstypen an, zuerst diejenigen aus der Provinz zwischen der Donau und dem Schwarzen Meer und darauf diejenigen aus der Rumänischen Ebene. Die Analyse der Funde von Isaccea, Hârșova, Constanța, Niculițel, aber besonders von Păcuilul lui Soare erlaubt dem Verfasser, die Anwesenheit einer höheren Zivilisationsstufe in der transdanubianischen Provinz als in der Rumänischen Ebene festzustellen.

Der Verfasser betont den negativen Einfluss, den der Tatareneinfall auf die Entwicklung der rumänischen Gesellschaft des Mittelalters als Folge hatte. Erst in den Jahrhunderten 14 - 15 findet in der Rumänischen Ebene und an der Unteren Donau ein neuer demographischer Aufschwung statt.